

1.08 Objavljeni znanstveni prispevek na konferenci
1.08 Published Scientific Conference Contribution

Izet Šabotić*

KATEGORIZACIJA REGISTRATURA KAO FAKTOR ZAŠTITE ARHIVSKE GRAĐE

Izvlaček:

Kategorizacija ustvarjalcev dokumentarnega gradiva kot dejavnik zaštite arhivskega gradiva

Prispevek obravnava pomembno arhivsko strokovno vprašanje, od katerega sta odvisna veljavna zaštita in vrednotenje arhivskega gradiva. Kategorizacija ustvarjalcev dokumentarnega gradiva in valorizacija tega gradiva je prikazana s stališča bosanskohercegovske arhivske prakse. Zaradi pomanjkljive zakonodaje, ki bi se nanašala na omenjeno problematiko v bosanskohercegovski arhivski praksi, je bila kategorizacija ustvarjalcev izvedena po internem načrtu. Na podlagi kategorizacije so bile zaščitene in prevzete velike količine dragocenega arhivskega gradiva. Toda za popoln in celovit proces je nujno vzpostaviti veljaven sistem kategorizacije ustvarjalcev na državnem nivoju, ki bo usklajen z mednarodnimi normami in standardi ter pozitivno prakso.

Ključne besede:

kategorizacija ustvarjalcev, valorizacija dokumentarnega gradiva, arhivsko gradivo, arhivska zakonodaja, arhivska služba Bosne in Hercegovine, interna kategorizacija, Arhiv Tuzelskega kantona

Abstract:

Categorization of Registries as a Factor for the Protection of Archives

The paper discusses a very important professional archival question on which the validity of the protection and appraisal of archives directly depends. Categorization of registries and appraisal of current records is perceived from the perspective of archival practice in Bosnia and Herzegovina. Due to lack of adequate archival legislation, which treats this issue in Bosnian archival practices, we approached the categorization of registries internally. Such type of categorization of registries ensured that they are protected and significant quantities of valuable archival holdings were transferred to the archives. However, to complete the whole process, it is necessary to establish a valid classification system for registries at the state level, in line with international norms and standards and best practices of neighboring countries.

Key words:

categorization of registries, appraisal of current records, archives, archival legislation, archival service of Bosnia and Herzegovina, internal categorization, Archives of Tuzla Canton

UVODNE NAPOMENE

Jedno od važnijih i primarnih pitanja u oblasti arhivske djelatnosti jeste zaštita arhivske građe. Brojni su faktori koji direktno ili indirektno utiču na stepen i nivo zaštite arhivske građe, kako one u arhivima, tako i one u posjedu stvaralaca. Bez jasne strategije djelovanja u sistemu zaštite ne može biti ni potpune zaštite arhivske

* Dr. Izet Šabotić, direktor, Arhiv Tuzlanskog kantona, Franje Ledera 1, 75000 Tuzla, Bosna in Hercegovina.

građe. Jedan od bitnih faktora i važno stručno pitanje koje direktno utiče na zaštitu arhivske građe jeste pitanje kategorizacije registratura i arhivske građe. Upravo od pravilnog definiranja i tretiranja ovog pitanja zavisi u kojoj će se mjeri primijeniti ili uzeti u obzir utvrđene norme ili standardi koje bi obezbijedili valjanu zaštitu arhivske građe, kao vrijednog pisanog kulturnog naslijeđa.

Pod sistemom i mehanizmima zaštite kulturnog naslijeđa, podrazumijevamo primjenu i poštivanje međunarodnih normi i principa zaštite koji su obavezujući za sve članice međunarodnih asocijacija i institucija. U tom smislu države članice obavezne su donijeti kompatibilne nacionalne propise sa jasnim kriterijima vrednovanja kulturnog naslijeđa. To podrazumijeva vrednovanje ili određivanja mjesta i značaja određenom kulturnom dobru, s ciljem da se istom shodno njegovoj vrijednosti posveti adekvatna pažnja. Tako je i kada je riječ o zaštiti i vrednovanju arhivske građe kao pisanog kulturnog dobra, jer od toga kako će biti određeno mjesto ili utvrđena kategorija stvaraocu i arhivskoj građi, ovisiće i nivo njene zaštite.

U Bosni i Hercegovini nije značajnije razvijena praksa kategorizacije registratura, u smislu da postoji jasan sistem kojim bi se utvrdilo mjesto i uloga svakom stvaraocu arhivske građe u sistemu zaštite iste. Uglavnom se individualno djeluje na tom planu i s vremena na vrijeme ovom se pitanju posvećivala veća ili manja pažnja. Vrlo često, takav pristup je znao pogrešno usmjeriti aktivnosti struke u smislu da se neophodna stručna pažnja nije poklonila najvrednijoj arhivskoj građi, već bez nekog utvrđenog postupka se uopćeno pristupalo zaštiti arhivske građe.

VAŽNOST POSTUPKA KATEGORIZACIJE REGISTRATURA

Prilikom određivanja mjesta i uloge svakog stvaraoca arhivske građe, neophodno je utvrditi i znati status istoga, njegovu društvenu ulogu i mjesto, njegov uticaj na društvene procese i događaje. Ove važne posebnosti stvaraoca arhivske građe trebamo posmatrati na razini okvirnog nacionalnog sistema, a na kojem je zaokružena administrativna - arhivska nadležnost, koja prati državno uređenje zemlje.

U procesu kategorizacije registratura neophodno je da su ispunjeni određeni uslovi, koji će dati mogućnost određivanja validnog mjesta i značaja svake registrature. Uslovi podrazumijevaju niz ispunjenih stručnih normi i zahtjeva, među kojima svakako su najvažniji: postojanje validne arhivske mreže na cijelom državnom prostoru, postojanje cjelovitog i kompatibilnog arhivskog zakonodavstva, te postojanje adekvatnog arhivskog znanja od strane arhivskog kadra, kako bi se ponudila najbolja stručna rješenja.¹ Međutim, u bosanskohercegovačkoj arhivskoj praksi ne postoji sistem zaštite arhivske građe koji je eksplicitno vezan za proces kategorizacije registratura. Kategorizacija registratura utemeljena na stručnim arhivističkim principima i ne postoji, već samo okvirna, u smislu da se određenoj registraturi posveti više pažnje na planu zaštite arhivske građe, prema slobodnoj procjeni arhiva ili pak, pojedinca zaduženog za nadzor nad arhivskom građom registratura. To podrazumijeva veću pažnju u sistemu zaštite određene registrature, provođenje procesa odabiranja i izlučivanja, stručnu pripremu za preuzimanja arhivske građe i dr.

¹ Bernard Stuli, *O valorizaciji i kategorizaciji arhivske građe*, *Arhivistika i arhivska služba, Studije i priloge* (Priredio: Josip Kolanović), Zagreb 1997, 376., Azem Kožar, *Arhivistika u teoriji i praksi, knjiga II*, Tuzla 2011, str. 152.

Kategorizacija registratura je važan faktor zaštite arhivske građe, a od posebne važnosti je za uspostavu sistema zaštite u vanrednim prilikama. U takvim uslovima, kategorizacija registratura i arhivske građe će nam pomoći da utvrdimo šta je to što prioritetno treba uraditi, kojem to stvaraocu-registraturi, odnosno kojoj to arhivskoj građi treba posvetiti posebnu pažnju. Tamo gdje nemamo u okviru jedinstvenog nacionalnog sistema utvrđenu kategorizaciju registratura uglavnom se pribjegava izradi internih - privremenih kategorizacija registratura i arhivske građe.

U tom smislu, važno je pitanje šta podrazumijeva postupak kategorizacije registratura i arhivske građe i kako isti provesti. Riječ je o važnom stručnom i organizacionom poslu, koji čini sistem stručnih postupaka i radnji, kojima je zadatak da utvrde mjesto i značaj registrature i vrijednost arhivske građe, onu: kulturnu, historijsku i pravnu. Stoga je proces kategorizacije zasnovan na jasno utvrđenim stručnim normama vezanim za određeno nacionalno područje, koje treba da budu usaglašene sa međunarodnim normama za ovu stručnu oblast.

Sam proces kategorizacije ima, ili bi pak, trebao da ima jasno utvrđen slijed postupaka i radnji, kako onih stručnih, tako i pravnih i organizacionih. Da bi se to postiglo, proces kategorizacije treba ozakoniti na način da se posebnim odredbama u zakonu utvrdi procedura kategorizacije registratura i arhivske građe, a bliži postupak provođenja procedure ovog važnog postupka treba utvrditi zasebnim podzakonskim i provedbenim aktima. Takvu praksu imaju neke arhivske službe zemalja u okruženju.² Uglavnom su registrature razvrstavane u tri zasebne kategorije, i to: one od značaja za državu u historijskom i kulturnom smislu, registrature od regionalnog značaja, te registrature koje stvaraju arhivsku građu manjeg historijskog i kulturološkog značaja. Ovakava iskustva zemalja u okruženju na planu kategorizacije registratura, korištena su u znatnoj mjeri u arhivskoj praksi i u Bosni i Hercegovini.³

Važno je istaći, da se procesom kategorizacije registratura ujedno utvrđuje i obaveza registratura spram arhivske građe i nadležnog arhiva u smislu da su registrature prve kategorije obavezne predati svoju arhivsku građu nadležnom arhivu, registrature druge kategorije predaju vrše po principu uzorka, a registrature treće kategorije nisu u obavezi predavati arhivsku građu nadležnom arhivu, ali su u obavezi čuvati i brinuti o istoj, zbog potreba društva i zajednice. Na ovaj način, tretirana problematika kategorizacije registratura i arhivske građe u praksi posebno u vremenu tranzicije naišla je na brojne probleme i poteškoće. Naime, turbulentno tranzicijsko vrijeme koje je zahvatilo i Bosnu i Hercegovinu, učinilo je da dođe do promjene vrijednosti u mnogim oblastima društva, pa i oblasti arhivske djelatnosti. Veliki broj privrednih pravnih subjekata izgubilo je svoju društveno i ekonomsku poziciju, a time i status u društvu, jedan broj istih je usljed privredne neodrživosti ugašen (stečaj, likvidacija), a uporedo s tim nastao je značajan broj novih registratura koje igraju značajnu privrednu i društvenu ulogu, a pri tome i stvaraju historijsku i kulturološki značajnu arhivsku građu. U takvim okolnostima pred društvom i strukom su postavljena brojna pitanja i dileme. Društvo (država) preokupirano velikim brojem opće-društvenih problema, nije smatralo prioritetom rješavanje arhivske građe ugašenih registratura. U takvim složenim okolnostima, bez adekvatnog arhivskog zakonodavstva, arhivi u Bosni i Hercegovini su djelovali po principu ad-hoc rješenja,

² U Republici Hrvatskoj u podzakonskom aktu "Uputstvo o vrednovanju registrature građe" ("Narodne novine", br. 38/87) u posebnom poglavlju "Kategorizacija imalaca arhivske i registrature građe" utvrđena su pitanja kategorizacije arhivske i registrature građe, što je kasnije potvrđeno i Zakonom o arhivskom gradivu i arhivima ("Narodne novine", br. 105/97).

³ A. Kožar, *Arhivistika u teoriji i praksi*, knj. III, str. 156.

u cilju da poštujući profesionalnost struke iznađu najbolja rješenja za zbrinjavanje arhivske građe ovih registratura. Naravno, i u takvim okolnostima vodila se briga o prioritetu rješavanja ove problematike, na način da se prvo rješava problem arhivske građe najvažnijih i najugroženijih registratura, odnosno onih registratura koje su pripadale prvoj kategoriji.

Od velikog značaja u procesu rješavanja ove problematike, važna za struku i društvo, bila je sistematičnost u radu arhivskih stručnjaka koja je podrazumijevala, prije svega, potpune evidencije registratura, stanje i stepen očuvanosti arhivske građe, njen status i značaj. Od navedenih karakteristika u velikoj mjeri je zavisila sudbina arhivske građe. Iskustvo i praksa pokazuju da su bolja, jednostavnija i efikasnija rješenja iznalažena tamo gdje je postojala kategorizacija registratura.

BOSANSKOHERCEGOVAČKA ISKUSTVA NA PLANU KATEGORIZACIJE REGISTRATURA

U bosanskohercegovačkoj arhivskoj praksi pitanju kategorizacije se nije posvećivala posebna pažnja, što je imalo odraza na sveukupnost zaštite i vrednovanja arhivske građe. Vrednovanje arhivske građe predstavljalo je veoma važno, složeno i kompleksno stručno pitanje. Naime, u bosanskohercegovačkoj arhivskoj praksi ovo pitanje nije uopće tretirano u osnovnim arhivskim propisima, niti su postojali bliži podzakonski i provedbeni akti kojima se utvrđivala problematika kategorizacije registratura i vrednovanja registraturne građe. U prijeratnoj legislativi najbliži propis koji se doticao ove problematike bio je Pravilnik o bližim kriterijima za kategorizaciju dobara kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa, kao i o postupku za kategorizaciju⁴. Ovim propisom bili su utvrđeni okvirni postupci vrednovanja kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa. Odredbe ovog Pravilnika su utvrdile vrijednosti na način da su se kulturno-istorijska i prirodna dobra dijelila u tri kategorije: od značaja za nekadašnju državu (Jugoslaviju) - savezni nivo, od značaja za Bosnu i Hercegovinu - republički nivo, i ostala kulturna dobra.

Shodno odredbama ovog Pravilnika u prijeratnom periodu urađeni su određeni poslovi na planu vrednovanja kulturnih dobara. Na tome se radilo i u arhivskoj djelatnosti, ali moramo priznati da su rezultati na tom planu bili skromnih dometa. Naime, od strane Arhiva Bosne i Hercegovine i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, nije izvršena kategorizacija registratura, već kategorizacija arhivskih fondova i zbirki pohranjenih u arhivima.⁵ Arhivi su ovaj posao vrednovanja arhivskih fondova i zbirki izvršili prema sopstvenoj procjeni, utvrđujući kulturološki i historijski značaj istih. Manjkavost ovog važnog stručnog posla arhiva jeste u činjenici što je isti urađen bez potvrde nadležnog organa. Osim toga, važan posao kategorizacije registratura ostao je potpuno po strani. Na taj način izgrađena je praksa neprioritetnog i nefunkcionalnog praćenja arhivske građe u nastajanju i posvećivanja pažnje važnim registraturama. To će imati važnog uticaja na ukupno očuvanu vrijednost arhivskih fondova i zbirki. Ono što je značajno i važno za ovu problematiku, jeste da su ovi propisi podstakli izradu inertnih kategorija registratura kod nekih arhiva, koji su ovom pitanju posvetili značajniju pažnju u svojim dugoročnim, srednjoročnim i godišnjim planovima rada. Sve to je bilo od pomoći da se u teškom i kompleksnom tranzicijskom vremenu posebna pažnja posveti najznačajnijim registraturama i najvrijednijim arhivskim fondovima i zbirkama.

⁴ *Pravilnik je donijet od strane Republičkog zavoda za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa. ("S. list SR BiH", br. 29/86.).*

⁵ *A. Kožar, Arhivistika u teoriji i praksi, knjiga III, str. 157.*

Nažalost, ovu problematiku dodatno je u poslijeratnom periodu usložnjavala činjenica, što pitanju kategorizacije registratura i vrednovanju arhivske građe nije posvećena značajnija pažnja ni u poslijeratnom arhivskom zakonodavstvu.⁶ Naime, odredbe novog bosanskohercegovačkog arhivskog zakonodavstva nisu prepoznale potrebu tretiranja ove važne stručne arhivske problematike. Sa aspekta kategorizacije u novom arhivskom zakonodavstvu nije ništa urađeno u smislu da propisi tretiraju proces kategorizacije registratura, odnosno da utvrđuju poseban značaj nekih registratura. Ni problematika vrednovanja arhivske građe nije adekvatno tretirana u ovim propisima.

Ono što karakteriše odredbe postojećeg arhivskog zakonodavstva, po pitanju kategorizacije, jeste da se uglavnom sve registrature (stvaraoci) jednoobrazno tretiraju, u smislu da se na istovjetan način posvećuje pažnja zaštiti arhivske građe, čuvanju, sređivanju, predaji i korištenju, bez utvrđenih parametara vrijednosti i prioriteta. To naravno nije dobro, niti je, sa aspekta arhivske struke, prihvatljivo. Ovim propisima nije predviđena vrijednosna selektivnost registratura, što u konačnici ne može garantirati dobar rezultat, to jest, da se očuva historijski i kulturološki najvrednija arhivska građa. S druge strane, arhivi nemaju dovoljno stručnih i organizacionih mogućnosti i sposobnosti da svim registraturama, odnosno cjelokupnoj produkciji arhivske građe posvete dovoljnu pažnju. Zato su bitni prioriteti, odnosno utvrđene vrijednosti stvaraoca i arhivske građe. Postojeće arhivsko zakonodavstvo svojim pravnim i stručnim normama znatno usložnjava procese stručne zaštite arhivske građe. To se najbolje može vidjeti na primjeru zakonom utvrđene obaveze preuzimanja cjelokupne arhivske građe od strane registratura koje su prestale sa radom. Ovdje nemamo ni utvrđene vrijednosti, ni značaj registratura, pa otuda ni jasne prioritete djelovanja nadležnih arhivskih ustanova. Takvo tretiranje arhivske problematike je nefunkcionalno, sa stručnog aspekta neprihvatljivo, jer se često dešavalo da se u arhivima preuzima arhivska građa koja nema optimalnu historijsku i kulturološku vrijednost, a da se u isto vrijeme ostavlja po strani arhivska građa od posebnog kulturno-historijskog značaja. Sve to je sa aspekta interesa i osposobljenosti arhiva neizvodljivo i neprihvatljivo, a sa aspekta struke neodrživo i štetno.

I pored navedenih zakonskih propusta i utvrđenih anomalija neki su bosanskohercegovački arhivi interno poduzimali značajne korake na planu kategorizacije registratura i vrednovanja arhivske građe. Arhiv Tuzlanskog kantona je izvršio internu kategorizaciju registratura unutar teritorijalne nadležnosti ovoga Arhiva, te je registrature po njihovom značaju podijelio u tri kategorije. U prvoj kategoriji je uvršteno oko 150 registratura, u drugoj kategoriji nešto više od 250 registratura, dok su ostale registrature svrstane u trećoj kategoriji.⁷ U prvoj kategoriji svrstane su registrature koje imaju poseban kulturno-historijski značaj za Tuzlanski kanton, kao što su institucije zakonodavne (Skupština TK, ...) i izvršne vlasti (Vlada TK, neka ministarstva ...), kantonalne pravosudne institucije (Kantonalni sud, Kantonalno tužilaštvo, Kantonalno pravobranilaštvo, ...), općine sa područja Tuzlanskog kantona,⁸ zatim važne kantonalne upravne, privredne,

⁶ U Bosni i Hercegovini je nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma (21. 11. 1995.) donesen set arhivskih propisa (dvanaest temeljnih zakona), a u skladu sa dejtonskim uređenjem Bosne i Hercegovine.

⁷ Evidencije urađene po internoj kategorizaciji koju je Arhiv Tuzlanskog kantona uradio početkom 2002. godine, a potom u nekoliko navrata doradivao 2007 i 2011. godine.

⁸ Arhiv Tuzlanskog kantona vrši nadležnost nad registraturama 13 općina Tuzlanskog kantona, i to: Banovići, Dobož - Istok, Gradačac, Gračanica, Čelić, Kalesija, Kladanj, Lukavac, Srebrenik, Sapna, Teočak, Tuzla, Živinice. Riječ

zdravstvene i obrazovne ustanove,⁹ te kantonalni odbori važnijih političkih stranaka¹⁰ i jedan broj kulturnih institucija od značaja za Tuzlanski kanton.¹¹ U drugu kategoriju svrstane su registrature koje imaju kulturno-historijski i privredni značaj općinskog nivoa.¹² U trećoj kategoriji svrstani su svi ostali stvaraoci registraturne građe, kojih na prostoru Tuzlanskog kantona ima oko 1.400. Registrature treće kategorije Arhiv Tuzlanskog kantona je evidentirao i sa istim ostvaruje komunikaciju u smislu davanja stručnih uputstava i smjernica za njihov rad na planu zaštite arhivske građe.

Navedeni princip kategorizacije registratura doprinio je da se sačine prioriteti djelovanja, na planu stručnog nadzora, zaštite i preuzimanja arhivske građe. Tako je u poslijeratnom periodu (1995.-2011.) preuzeta arhivska građa od 363 registrature.¹³ Preuzimanje je izvršeno uglavnom po principu važnijih - vrednijih arhivskih fondova i zbirki, odnosno po principu poštovanja kategorizacije registratura i arhivske građe.

Na tom planu prioritet su imali fondovi i zbirke ratnih registratura koje su prestale sa radom, potom arhivska građa značajnijih registratura iz oblasti uprave (Vlada TK, Skupština TK, Općina i dr.) pravosuđa (sudovi i tužilaštva), koje su pripadale prvoj kategoriji.¹⁴ Posebno se vodilo računa da se preuzme arhivska građa značajnijih registratura koje su prestale sa radom, a prema internoj kategorizaciji Arhiva Tuzlanskog kantona svrstane su među registrature prve kategorije.¹⁵

Naime, predmetom zaštite i preuzimanja bila je arhivska građa koja je smatrana od značaja za historiju i druge naučne oblasti, za kulturu i za druge društvene potrebe Tuzlanskog kantona, ali i šire.

U Arhivu Tuzlanskog kantona određena pažnja poklanjana je i registraturama iz druge kategorije. Na tom planu, izvršene su brojne stručne aktivnosti koje su

je o prostoru na kojem živi oko 700.000 žitelja. U nadležnosti Arhiva Tuzlanskog kantona ukupno je evidentirano je oko 1.800 registratura.

⁹ Među njima najznačajnije su: Kantonalna privredna komora, Kantonalni porezni ured, Kantonalna agencija za privatizaciju, Rudnici „Kreka“ Tuzla, Kliničko univerzitetski centar Tuzla, Univerzitet u Tuzli, Kantonalni zavod zdravstvenog osiguranja, Vodoprivredno preduzeće „Spreča“, Kantonalna direkcija cesta, Fabrika Soli Tuzla, Fabrika „Soda - so“ Lukavac i dr.

¹⁰ U Tuzli svoje sjedište imaju kantonalni odbori najvažnijih političkih stranaka koje djeluju na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine. Riječ je o političkim subjektima koji su involvirani u političkom, privrednom i javnom životu ovog područja u posljednjih 20-ak godina, kao što su političke stranke: SDA, SDP, HDZ, S BiH i dr. Zbog važnosti pozicije ovih političkih stranaka iste su svrstane u prvu kategoriju.

¹¹ Ovdje se prije svega radi o kulturnim ustanovama koje značajno utiču na kreiranje kulturnog ambijenta na području Tuzlanskog kantona, poput: Muzeja istočne Bosne, Međunarodne galerije „Ismet Mujezinović“, Zavoda za zaštitu kulturnog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Pozorišta Tuzla, Narodne i Univerzitetske biblioteke i dr.

¹² Riječ je o registraturama iz oblasti uprave (općinske agencije, općinske upravne ispostave), pravosuđa (općinski sudovi, općinska pravobranilaštva), zdravstva (općinske bolnice, domovi zdravlja), obrazovanja (neke važnije osnovne i srednje škole), privrede (važni privredni subjekti za razvoj općinskog mjesta), nevladni sektor, općinski odbori političkih stranaka i dr.

¹³ Iz evidencija Arhiva Tuzlanskog kantona, zaključno sa decembrom 2011. godine.

¹⁴ U vremenu nakon rata (1992.-1995.) Arhiv Tuzlanskog kantona je preuzeo arhivsku građu od strane 39 ugašenih ratnih registratura u iznosu od cca 700 metara dužnih, cjelukupnu produkciju arhivske građe stariju od 30 godina od devet općina, koje su egzistirale prije rata u ukupnoj količini od cca 1.650 metara dužnih, općinskih sudova i tužilaštava (njih sedam), koji su egzistirali prije rata u iznosu od oko 580 metra dužnih, ratnu dokumentaciju Vlade TK, ugašenih ministarstava i službi Vlade TK u količini od cca 360 metra dužnih, te brojnih privrednih, zdravstvenih i obrazovnih ustanova koji su pripadali prvoj kategoriji. U periodu od 1995. do 2011. godine Arhiv Tuzlanskog kantona preuzeo je 363 arhivska fonda i zbirke, ili oko 7.800 metara dužnih arhivske građe.

¹⁵ Ovo se posebno odnosi na registrature iz oblasti privrede, koje su prije vremena tranzicije bile nosioci privrednog razvoja ovog područja, a koje se u vremenu tranzicije i privatizacije nisu snašle u području nove tržišne ekonomije pa je uslijedilo njihovo gašenje. Ove registrature posjeduju iznimno značajnu arhivsku građu neophodnu za bolje razumijevanje privrednih prilika u Bosni i Hercegovini, kako u vremenu socijalizma, tako i u vremenu tranzicije.

podrazumijevale utvrđivanje stanja arhivske građe ovih registratura, saniranje postojećeg stanja, te preuzimanje određenih količina arhivske građe po principu uzorka.¹⁶ Iz reda druge kategorije preuzeto je nekoliko fondova od strane važnijih registratura iz oblasti obrazovanja, zdravstva i kulture.¹⁷ Ovom prilikom preuzeti su određeni fondovi i zbirke registratura koje su osim što su imale značajne historijske, kulturne i privredne vrijednosti i karakteristike, preuzeti i iz razloga njihove ugroženosti.

Iz razloga nedefiniranosti oblasti preuzimanja arhivskih fondova i zbirki u arhivskom zakonodavstvu, Arhiv Tuzlanskog kantona je bio prinuđen da preuzme arhivsku građu iz reda tzv. treće kategorije registratura. To je urađeno najviše u cilju spašavanja ove vrste arhivske građe od daljeg stradanja i uništavanja. Ovdje se radi dobrim dijelom o arhivskoj građi registratura koje su zbog svoje finansijske nelikvidnosti ugašene putem stečaja i likvidacije. Riječ je o registraturama i arhivskoj građi koja je neznatnog historijskog i kulturološkog značaja, čije su najznačajnije vrijednosti sadržane u arhivskoj građi drugih stvaralaca, onih prve i druge kategorije, ali zbog zakonske nedefinisanosti, Arhiv Tuzlanskog kantona bio je primoran preuzeti jedan broj arhivskih fondova ovih registratura.¹⁸

I pored postojanja interne kategorizacije, veoma često se odstupalo od utvrđenih pravila iz razloga nepostojanja validnih zakonskih uporišta po osnovu zaštite i preuzimanja arhivske građe. To se posebno odnosi na arhivsku građu registratura u stečaju i likvidaciji, gdje je nakon okončanja ovih postupaka Arhiv bio primoran mimo utvrđene kategorizacije, ali nekada i mimo utvrđene procedure pristupiti procesu preuzimanja ove vrste građe.¹⁹ U slučaju da to Arhiv nije uradio, sudbina ove vrste arhivske građe bila bi neizvjesna. Sve to je predstavljalo i još uvijek predstavlja dodatnu otežavajuću okolnost za Arhiv TK, jer se danas u oskudnim arhivskim prostorima nalazi arhivska građa, koja nema posebno važnu historijsku, kulturnu i društvenu vrijednost. Ono što se može smatrati dobrim jeste to da je uspostavljena dobra saradnja Arhiva Tuzlanskog kantona sa Sudskim stečajnim vijećem i stečajnim upravnicima, prilikom čega su utvrđene obaveze sređivanja arhivske građe i obezbjeđenja sredstava za smještaj i nabavku opreme za ovu vrstu arhivske građe iz stečajne mase privrednog subjekta.

I pored brojnih anomalija, u situaciji nedostatka validnog arhivskog zakonodavstva, interna kategorizacija sačinjena u okviru nadležnosti Arhiv TK je dala značajne rezultate na planu zaštite, preuzimanja i korištenja značajnih arhivskih fondova i zbirki, koji imaju veliku historijsku i kulturnu vrijednost, ne samo za područje Tuzlanskog kantona, već i šire. Interna kategorizacija predstavlja djelomičnu kompenzaciju cjelovitom rješenju ove važne i složene problematike, jer u iščekivanju da se na nivou države Bosne i Hercegovine donesu jedinstveni kompatibilni propisi koji utvrđuju ovu problematiku, vjerovatno bi značajne količine arhivske građe stradale. Stoga je ovakvo rješenje bilo nužno, a pokazalo se pozitivnim i dalo je dobre rezultate.

¹⁶ *Stručni zaposlenici Arhiva Tuzlanskog kantona izvršili su uvid i sačinili konstataciju stanja arhivske građe kod nekoliko stotina registratura druge kategorije.*

¹⁷ *Ovdje je riječ o registraturama koje sa aspekta vremena egzistiranja, njihovog značaja i obima arhivskog fonda imaju određenu vrijednost vezanu za posebne oblasti.*

¹⁸ *Arhiv Tuzlanskog kantona preuzeo je nekoliko fondova ugašenih registratura, koje su nakon provedenog procesa privatizacije jednostavno prestale sa radom, a arhivska građa ostala nezbrinuta.*

¹⁹ *Arhiv Tuzlanskog kantona preuzeo je ukupno 32 arhivska fonda registratura ugašenih putem stečaja i likvidacije. Od tog broja njih desetak pripadalo je trećoj kategoriji registratura.*

NEOPHODNI PRAVCI DJELOVANJA

Ukoliko se želi postići i uspostaviti svrsishodan i potpun sistem zaštite arhivske građe, neophodno je raditi na uspostavi jasnog sistema kategorizacije registratura i vrednovanja registraturne građe. Taj posao neophodno je obaviti stručno i sistematično uz poštivanje i ispunjenje određenih preduslova, među kojima su najznačajniji slijedeći:

- uspostava racionalne arhivske mreže na cijelom prostoru države Bosne i Hercegovine,
- donošenje adekvatnog arhivskog zakonodavstva, kompatibilnog sa arhivskim zakonodavstvom zemalja razvijenog svijeta, usklađenog sa međunarodnim arhivskim načelima i principima,
- u tako donesenom arhivskom zakonodavstvu u okviru temeljnog zakona i podzakonskih akata, ugraditi odredbe vezane za postupak, kriterije i načela kategorizacije registratura i vrednovanja registraturne građe,
- u provođenju procesa kategorizacije registratura i vrednovanja arhivske građe uključiti adekvatan stručni arhivski kadar, isto raditi po jedinstvenom obrascu i postupku na nacionalnom nivou,
- proces kategorizacije registratura i valorizacije registraturne građe vršiti u okviru pravno i stručno uobičenog sistema zaštite.

Samo stručan i adekvatno urađen posao na planu kategorizacije registratura i valorizacije arhivske građe može doprinijeti funkcionalnijem radu arhivskih ustanova, i njihovom potpunom izvršenju obaveza zaštite arhivske građe kao validnog pisanog kulturno- historijskog naslijeđa. Validna kategorizacija registratura i valorizacija registraturne građe omogućiće bolju i stručniju zaštitu i pristup arhivskoj građi. Kako bi se došlo do pozitivnih rezultata na tom planu, arhivi ne trebaju čekati donošenje zakonske regulative, iz razloga što ista može da potraje i do nekoliko godina. Stoga, arhivi trebaju u okviru svoje nadležnosti do donošenja novog zakonodavstva, donijeti interne akte na osnovu kojih bi izvršili kategorizaciju, poštivajući pri tome utvrđena stručna i organizacijska načela, te iskustva zemalja okruženja. Nakon provedene interne kategorizacije, neophodno je da arhivi izvrše uvid u stanje registratura prve i druge kategorije, i sačine evidencije svih registratura u svojoj nadležnosti, s ciljem poduzimanja neophodnih mjera zaštite i vrednovanja. Registraturama i arhivskoj građi prve i druge kategorije će se posvećivati veća pažnja od strane stručnih i nadležnih timova arhiva i oni će u njihovim planovima svakako imati prioritet. Upravo to je put da se dođe do arhivske građe koja ima i najveću historijsku i kulturološku vrijednost, a što je obaveza arhiva.

Zahvaljujući validnoj kategorizaciji registratura, bit će omogućeno konstantno stručno praćenje vrijedne arhivske građe, od samog nastanka pa sve do predaje nadležnom arhivu. To će omogućiti da stručni kadrovi arhiva utiču na kompletnost, očuvanost i sređenost arhivskog fonda, dok se isti nalazi u posjedu stvaraoca-registratura. Na taj način, arhivski će djelatnici direktnije uticati na sudbinu arhivske građe, moći će permanentno da prate njeno stanje u smislu da pristupaju i provode sve neophodne mjere njene zaštite. Ovim bi se postigao veći stepen zaštite, sređenosti i pristupačnosti arhivskoj građi, što u konačnici jeste i primarni zadatak arhiva.

Stoga smatramo proces kategorizacije registratura iznimno važnim zadatkom arhiva u uspostavi validnog sistema zaštite arhivske građe. To je posao čije eventualno odlaganje može biti posljedično po arhivsku građu i arhivsku struku u Bosni i Hercegovini. Ovo više iz razloga što teško općedruštveno i političko stanje koje već dva desetljeća traje može biti pogubno i nepopravljivo posljedično po arhivsku struku u Bosni i Hercegovini. Nadamo se da će arhivska struka u Bosni i Hercegovini spoznati ovu opasnost, te da će poduzeti neophodne mjere kako do toga ne bi došlo. U tom smislu u narednom periodu očekujemo konkretnije djelovanje struke po ovom pitanju na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine, jer to zahtijeva naša profesionalna obaveza zasnovana na poštivanju jasno utvrđenih arhivskih principa i načela.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Bosanskohercegovačka arhivska struka je opterećena velikim brojem problema, koji su rezultat društvenih promjena i tranzicije bosanskohercegovačkog društva, koja se odvija u posljednjih 20-ak godina. Jedno od otvorenih pitanja arhivske struke odnosi se na neuspostavu validnog sistema kategorizacije registratura i arhivske građe. Naime, sistem kategorizacije nije razvijen u skladu sa potrebama arhivske struke, međunarodnih normi i iskustava zemalja razvijenog svijeta. U Bosni i Hercegovini u okviru arhivskog zakonodavstva ova problematika nije adekvatno tretirana. Ne postoje odredbe u temeljenim zakonima koje se odnose na problematiku kategorizacije registratura, a niti posebni podzakonski i provedbeni akti koji bi bliže uredili ovu oblast. Iz tih razloga ovo važno stručno arhivističko pitanje ostalo je van značajnijih domašaja arhivske struke.

Pitanje kategorizacije registratura nije pravno uobličeno niti na jednom nivou organiziranosti arhivske djelatnosti u Bosni i Hercegovini. To je sa sobom proizvelo dosta poteškoća u radu arhivskih ustanova i arhivske struke u Bosni i Hercegovini, što je imalo za posljedicu da danas imamo prilično nepovoljnu strukturu arhivskog fonda, gdje nedostaju brojne arhivske vrijednosti koje je teško nadoknaditi. Riječ je o fondovima i zbirkama prve kategorije, dok se s druge strane u arhivima nalaze fondovi i zbirke čija je arhivska građa neznatne historijske i kulturološke vrijednosti.

Postojeće anomalno stanje u oblasti kategorizacije registratura neophodno je prevazići uspostavom jasnog zakonodavno-pravnog sistema, jedinstvenog za cijeli prostor Bosne i Hercegovine, zasnovanog na poštivanju međunarodnih normi i iskustava zemalja razvijenog svijeta. U provođenju kategorizacije registratura neophodno je uključiti adekvatna arhivska znanja koja bi dala doprinos validnijoj kategorizaciji registratura i valorizaciji registrature građe. Do utvrđivanja ove problematike na državnom nivou, neophodno je provesti internu kategorizaciju registratura na nivou određenih arhivskih regionalnih nadležnosti. Uspostavom sistema kategorizacije registratura i vrednovanja registrature građe utvrdiće se prioritete, te uspostaviti sistematičnost na planu zaštite arhivske građe. Samo na taj način, možemo doprinijeti da imamo sačuvane cjelovite i istinski vrijedne arhivske fondove, što je i zadatak Arhiva i arhivskih stručnjaka.

IZVORI I LITERATURA

- Kožar, A. (2005). *Arhivistika u teoriji i praksi, knjiga II. Tuzla: Arhiv Tuzlanskog kantona.*
- Kožar, A. (2011). *Arhivistika u teoriji i praksi, knjiga III. Tuzla: Arhiv Tuzlanskog kantona.*
- Stuli, B. (1997). *Arhivistika i arhivska služba, Studije i prilozi (Priredio: Josip Kolanović). Zagreb: Hrvatski državni arhiv.*
- *Arhivska praksa br. 9, (2006) Tuzla: Arhiv Tuzlanskog kantona.*

SUMMARY

CATEGORIZATION OF REGISTRIES AS A FACTOR FOR THE PROTECTION OF ARCHIVES

Bosnian archival profession is burdened with a large amount of problems that are the result of a social change and transition of Bosnian society, which took place in the last 20 or so years. One of the open issues related to the archival profession is the lack of a valid classification system for registries and archival material. Specifically, the system of categorization was not developed in accordance with the needs of the archival profession, international norms and experiences of the developed world. In Bosnia and Herzegovina, in the framework of archival legislation, this issue was not adequately treated. Any provisions in laws relating to issue of categorization of registries, or a special by-laws and regulations that would closely edit this field are non-existent. For these reasons, this important professional question of archival science remained beyond major reach of the archival profession.

The issue of categorization of registries is not legally defined nor structured at any level of organization of archival activities in Bosnia and Herzegovina. This produced a lot of difficulties in the work of archival institutions and archival profession in Bosnia and Herzegovina, which had the consequence that we now have quite unfavorable structure of the archival fonds, which lacks a number of valuable materials that are difficult to compensate. These are fonds and collections of the first category, while on the other side, archives are filled with archival fonds and collections whose historical and cultural value is minor at best.

The current anomalous situation in the field of categorization must necessarily be changed by the establishment of a clear legislative and legal system, unique for the whole territory of Bosnia and Herzegovina, based on respect for international norms and experiences of the developed world. In carrying out the classification, it is necessary to include an adequate archival knowledge that contributed to valid evaluation of current records. Until we can determine these issues at the state level, it is necessary to conduct an internal classification of registries at certain regional archival level of responsibilities. Establishment of the registry system of categorization and evaluation of current records is crucial in order to determine priorities and establish a systematic approach for the protection of archives. Only in this way, we can contribute to preserved, complete and truly valuable archival fonds, which is the main task of archives and archival profession.